
UDOMAČEVANJE TUJEGA – PREDMETI ZA UŽIVANJE OPIJA V SKUŠKOVI ZBIRKI

Helena Motoh

Predmete za uživanje substanc, kot je opij, hrani veliko evropskih muzejev, vendar so le redko postavljeni na ogled. Razlogov za to je več. Med najočitnejše vsekakor spada problematičnost kulture uživanja opija, iz katere izhajajo predmeti, prakse, ki je v zadnjih dveh stoletjih terjala grozljiv davek, tako na ravni posameznih uživalcev kot njihovega ožjega in širšega okolja. Zgodovina uživanja opija je seveda problematična tudi s političnozgodovinskega vidika: prav zloraba te substance v realpolitične namene je namreč sprožila opijske vojne 19. stoletja in omogočila polkolonialno odvisnost Kitajske od tujih velesil, ki je tem sledila. Seveda ni prav nič presenetljivo, da je prav to obdobje čas, ko so se pripomočki za uživanje opija začeli pojavljati v evropskih zbirkah azijskih predmetov, saj so bili na Kitajskem in drugod v Aziji lahko dostopni, hkrati pa zbirateljsko zanimivi ne le zaradi svoje kontroverznosti, ampak tudi zaradi dovršene estetike, ki je pogosto značilna zanje.

Številne predmete, povezane z uživanjem opija, tako najdemo tudi v Skuškovi zbirki, ki jo hrani Slovenski etnografski muzej. Mornariški častnik Ivan Skušek ml. in njegova žena, Japonka Tsuneko Kondō Kawase, sta v neverjetno obsežni zbirki predmetov, ki sta jo leta 1920 pripeljala iz Pekinga, v Ljubljano prinesla tudi več pip za kajenje opija, nekaj gorilnikov za gretje opijskih pip in peščico drugih predmetov, povezanih z uživanjem opija. Predmete odlikujeta prefinjeno okrasje in zelo kompleksna motivika. Prav tej temi je posvečen članek, ob tem pa bom poskusila osvetliti še nekaj ozadja te posebne estetike in približati družbeno-kulturni okvir, v katerem so ti predmeti prišli v Evropo. Prvi del bo tako posvečen zgodovinskemu kontekstu rabe opija na Ki-

tajskem, v drugem bom razčlenila elemente posebne estetike opijskih predmetov na Kitajskem. V tretjem, osrednjem delu bo sledila podrobna analiza predmetov v Skuškovski zbirki, povezanih z uživanjem opija, ter motivike in simbolike, ki ju najdemo na njih. Prav opijski predmeti, okrašeni s tradicionalnimi kitajskimi motivi in simboli, namreč dobro pričajo o kompleksnem in fluidnem razmerju do tujega, prepovedanega in mikavnega. Sklepni del bo posvečen prav analizi procesov, ki pri tem potekajo, in poskusu na primeru opijskih predmetov predstaviti teoretični model »udomačevanja« kot protipol optiki eksotizacije, ki je sicer bolj uveljavljeno analitično orodje pri razlagi pojavov evrokitajskega kulturnega stika.

Opij na Kitajskem in v Evropi

Čeprav se morda zbirka pripomočkov za uživanje opija v Skuškovski zbirki današnjemu opazovalcu zdi kot ponazoritev kitajske kulture nekega napol oddaljenega časa, je bil opij v kitajski družbi večinoma razumljen kot nekaj nekitajskega, tujega in celo mikavno eksotičnega. Kot poudarja Zheng,¹ je začetke velike priljubljenosti opija mogoče razumeti kot del širšega zanimanja kitajskih izobražencev za tuje blago in dobrine, v obdobju zadnjih dveh cesarskih dinastij pogosto imenovano kar »vročica za tujim blagom« (*yanghuo re* 洋货热).

Opij so v 8. stoletju² na Kitajsko začeli prinašati arabski trgovci, kmalu pa so mak za opij v manjšem obsegu začeli gojiti tudi na kitajskem jugu³. Opijevi pripravki so služili kot zdravila in so jih uživali oralno – predvsem naj bi pomagali pri prebavnih težavah, infekcijah in težavah s pljuči.⁴ Pridobivanje opija iz makovega mlečka je bilo v kitajskih pisnih virih prvič podrobno opisano v dinastiji Song, vendar je vse do časa zadnjih dveh dinastij ostala uporaba opija zelo omejena.⁵ V di-

¹ Yangwen Zheng, *The Social Life of Opium in China* (Cambridge: Cambridge University Press, 2005), 8.

² Frank Dikötter, Lars Laamann in Xun Zhou, *Narcotic Culture – A History of Drugs in China* (London: Hurst&Company, 2004), 32.

³ Peter Lee, *Opium Culture – The Art and Ritual of the Chinese Tradition* (Rochester: Park Street Press, 2006), 7.

⁴ *Ibid.*

⁵ Zheng, *The Social Life of Opium in China*, 6.

nastiji Ming je začel opij prihajati neposredno na dvor v obliki vazalnih tributov in cesarji so ga začeli uporabljati kot afrodiziak.⁶ Ta sloves je obdržal tudi po padcu dinastije Ming, ko je prišlo v uživanju opija tudi do drugih korenitih sprememb. V 17. stoletju se je na Kitajskem razširila praksa kajenja tobaka⁷ in prav na tej osnovi se je začela postopoma širiti tudi praksa kajenja opija. Po letu 1624 so začeli Nizozemci v svoje pomorske postojanke na Tajvanu prinašati opij za kajenje.⁸ Zmes, ki je prihajala z Jave, so običajno imenovali *madak*, šlo je za opij, ki je bil zmešan z zelišči in konopljinimi vlakni, nato pa pomešan s tobakom. V primerjavi s poznejšimi oblikami opija, še bolj pa seveda s prečiščenima derivatoma morfijem in heroinom, ki sta se začela širiti v 19. stoletju, je imel *madak* bistveno nižjo vsebnost opiatov, kontekst, v katerem se je širila njegova raba, pa je vendarle postal kmalu problematičen za kitajski dvor. Kajenje s tobakom pomešanega opija se je namreč razširilo med visoke izobraženske kroge, kritiki so ga povezovali tudi z nebrzdano seksualnostjo, za dvor še bolj zaskrbljujoče pa je bilo, da bi skrivni krogi uživalcev opija lahko bili gojišča politične opozicije.⁹ Čeprav je bil pojav večinoma omejen le na obalni provinci Fujian in Guangdong [Kanton], kamor se je razširil s Tajvana, se je cesar leta 1729 odločil za radikalen ukrep in uvoz opijske mešanice *madak* v celoti prepovedal.¹⁰ Učinek tega ukrepa je bil žal prav nasproten od zelenega: zaradi prepovedi se je hitreje začel razširjati čisti opij, ki je do sredine 18. stoletja nato popolnoma nadomestil prepovedani *madak*.

To vrzel je dodobra izkoristila britanska Vzhodnoindijska družba, ki je kmalu postala največji izvoznik opija na Kitajsko. Opij so pridobivali na novoosvojenih območjih Indije, predvsem v Bengaliji, kamor so britanske čete vkorakale leta 1757. Med letoma 1760 in 1820 se je količina surovega opija, ki so ga prodali na Kitajsko, s 60 ton povečala na 254 ton, že v naslednjih dveh desetletjih pa je strmoglavo narasla do več kot 2.500 ton leta 1838.¹¹ Naraščale pa niso le količine opija,

⁶ *Ibid.*

⁷ *Ibid.*

⁸ Dikötter, Laamann in Zhou, *Narcotic Culture*, 32–33.

⁹ *Ibid.*, 35.

¹⁰ *Ibid.*, 34.

¹¹ Lee, *Opium Culture*, 10.

Slika 1: Uživalci opija, studijska postavitvev (okrog leta 1880), avtor fotografije je Lai Afang (賴阿芳) (c. 1839–1890), sloviti kitajski fotograf poznega 19. stoletja.

ki je prihajal na Kitajsko, sočasno s tem se je kajenje opija pospešeno širilo tudi po deželi in doseglo vse družbene sloje. Že v času vladavine cesarja Jiaqinga (1799–1819) je opij z obalnih mest prodril v notranjost in se razširil po dvoru ter naposled dosegel tudi širše kroge izobraženih uradnikov v prestolnici. V začetku vladavine Daoguang (1820–1850) je kajenje opija prodrlo tudi med nižje sloje prebivalstva. Prav to pa je sprožilo nove vladne ukrepe, ki so naposled privedli do prve opijske vojne (1839–1842).¹² V obdobju po koncu prve in pred začetkom druge opijske vojne so se razmere le še drastično slabšale, razbohotilo se je tihotapljenje opija, rasla je domača proizvodnja in opij se je razširil med prebivalstvo. Čeprav so ocene o tem, kolikšen del prebivalstva je bil v

¹² Cf. Zheng, *The Social Life of Opium in China*.

tem obdobju odvisen od opija, izjemno težavne,¹³ je vendarle mogoče ugotoviti, da je postal opij po drugi opijski vojni splošno prisoten v vseh družbenih slojih, kadila ga je npr. tako cesarica mati Cixi kot tudi najrevnejši vozniki rikš v prestolnici.¹⁴

Po nekaterih ocenah naj bi poraba opija na Kitajskem dosegla vrh v začetku 20. stoletja. V prvih letih stoletja naj bi le Kitajska (preračunano v ekvivalent morfina) porabila okrog 3000 ton opija, kar je kar petkrat več, kot naj bi po ocenah znašala skupna zakonita in nezakonita svetovna poraba vseh opiatov ob koncu 20. stoletja.¹⁵ Prelomnico, po kateri se je poraba opija na Kitajskem končno začela zmanjševati, je pomenilo zasedanje mednarodne opijske komisije v Šanghaju leta 1909, s katerim se je začel organiziran mednarodni boj za omejitve proizvodnje, preprodaje in uporabe opija in njegovih derivatov.¹⁶

Opij je vse od antike, torej bistveno dalj časa kot Kitajska, poznala tudi Evropa. Njegove lastnosti so bile znane že civilizacijam ob Sredozemskem morju, Egipčanom in Sumercem, uporabljali so ga Grki in Rimljani in za najrazličnejše težave ga priporočata tako Hipokrat kot Galen.¹⁷ Paracelzij je v začetku 16. stoletja opij priporočal kot vsestransko koristen pripravek, zanj pa uporabi ime *laudanum*, kar pozneje postane naziv za alkoholno opijevo tinkturo, ki je bila priljubljena in splošno dostopno zdravilo v 19. stoletju. Opij pripravki z opijem so bili v Evropi večinoma dostopni kot zdravila v lekarnah, pri čemer je še posebej izstopala Britanija, kjer je bila prodaja opija neregulirana vse do leta 1868 in ga je bilo mogoče kupiti celo v običajnih živilskih prodajalnah.¹⁸ Predvsem *laudanum* postane v 19. stoletju tudi opojno sredstvo, še posebej priljubljeno med literati.¹⁹ Uživanje opija na azijski način, torej s kajenjem, se je začelo v Evropo širiti v dobi kolonializma. Praksa kajenja opija se je iz kolonij razširila v matične države in že na prehodu

¹³ Cf. Dikötter, Laamann in Zhou, *Narcotic Culture*, 51 isl.

¹⁴ Zheng, *The Social Life of Opium in China*, 8.

¹⁵ INCB, *Report of the International Narcotics Control Board 1998* (New York: United Nations, 1999), 2.

¹⁶ Howard Padwa, *Social Poison: The Culture and Politics of Opiate Control in Britain and France, 1821–1926* (Baltimore: JHU Press, 2012), 87 isl.

¹⁷ Lee, *Opium Culture*, 6–7.

¹⁸ INCB, *Report of the International Narcotics Control Board 1998*, 2.

¹⁹ Lee, *Opium Culture*, 7.

20. stoletja so se številne kadilnice opija pojavile v londonski kitajski četrti ter tudi v Parizu in drugih francoskih pristaniščih (Bordeaux, Marseille, Toulon).²⁰ Koliko je bil opij razširjen v slovenskem prostoru, je po dostopnih virih težko sklepati, vsekakor pa so vse od konca 19. stoletja časopisi redno poročali o njegovih zdravilnih lastnostih, hkrati pa tudi o zlorabi opija za kajenje v evropskih mestih. Po prvi svetovni vojni je postala proizvodnja opija, ki je od konca 19. stoletja cvetela v Makedoniji, pomemben element jugoslovanskega gospodarstva,²¹ prva jugoslovanska tovarna za proizvodnjo opija in morfina je bil prav obrat Alka, del Kemične tovarne v Hrastniku, ki je opij začel predelovati že leta 1931.²² Jugoslavija se zaradi pomena visokokakovostnega makedonskega opija za nacionalno gospodarstvo vse do druge svetovne vojne ni želela pridružiti mednarodnim konvencijam za omejitev proizvodnje in onemogočanje trgovine z opiat. Makedonski opij in njegovi derivati pa so po zakonitih in tihotapskih poteh oskrbovali evropske države in celo ZDA.²³

Tipologija predmetov za uživanje opija

Estetika opijskih predmetov, čeprav morda precej specifična, vendarle sledi podobnim strukturnim načelom kot pripomočki, ki so se uporabljali za konzumiranje drugih prestižnih dobrin, čaja, tobaka ipd. Kot v svoji raziskavi družbenega pomena opija za Kitajsko poudarja Zheng Yangwen – in se pri tem sklicuje na Bordieuja –, je »zgodba opija zgodba okusa in distinkcije; je zgodba politike in oblikovanja družbenih razredov«.²⁴ Zheng sledi opiju od dinastije Ming, ko je bilo njegovo

²⁰ O tem, da so literarni in žurnalistični prikazi opijskih kadilnic pogosto popačeni, med drugim v maniri orientalističnega diskurza, cf. Barry Milligan, »The Opium Den in London,« v *Smoke: A Global History of Smoking*, ur. Sander L. Gilman in Zhou Xun (London: Reaktion Books, 2004), 118–125.

²¹ Za več podatkov cf. Vladan Jovanović, »Jugoslavensko-američka opijumska suradnja 1929.–1941. godine,« *Časopis za suvremenu povijest*, št. 1 (maj 2018): 36–65, <https://doi.org/10.22586/csp.v50i1.75>.

²² Aleš Krbavčič in Slavko Pečar, »Od prve objave odkritja morfina (1805) do njegovega mednarodnega priznanja (1817),« *Farmacevtski vestnik* 68, št. 5 (2017): 323.

²³ Jovanović, »Jugoslavensko-američka opijumska suradnja,« 36–65.

²⁴ Zheng, *The Social Life of Opium in China*, 3.

uživanje omejeno na najožje kroge in pretežno za medicinske namene, prek zgodnjega 19. stoletja, ko je postal prestižni statusni simbol visokih slojev, do poznega 19. stoletja, ko je zavest o pogubnosti te razvade že prispevala k temu, da je opij postal zaščitni znak resigniranih mladih ljudi, obupanih nad stanjem kitajske družbe in države. Zheng nazadnje navaja, da je opij na prehodu v 20. stoletje dosegel prav vse družbene sloje in postal splošno uporabljeno sredstvo eskapizma, pomoč za premagovanje vsakdanjih težav in tudi že popolnoma običajen del družbenih ritualov.²⁵ Vse te različne vloge, ki jih je opij v nekaj stoletjih imel v kitajski družbi, so pomembno vplivale tudi na posebno estetiko opijskih predmetov. Predmeti za uživanje opija, ki jih najdemo v evropskih zbirkah azijskih predmetov, so večinoma pripadali uporabnikom iz višjih slojev, saj so zbiralci te predmete med drugim kupovali tudi zaradi njihove estetske vrednosti. Drugačne zbirke najdemo na primer v nekaterih severnoameriških zbirkah, kjer so bili z opijem povezani predmeti last revnih kitajskih migrantskih delavcev.²⁶

Predmeti, ki so jih uporabljali uživalci opija, so bili za višje sloje ne le funkcionalni, ampak so navzven izražali njihov družbeni status, potrjevali so, da ima njihov lastnik prefinjen okus, in v tem pogledu so imeli podobno vlogo kot drugi predmeti za sofisticirano rabo posebej cenjenih dobrin – primerjamo jih lahko s prav tako razširjenimi umetelno izdelanimi tobačnimi pipami,²⁷ stekleničicami za njuhanec ali s čajnimi servisi. Za uživanje opija je bilo potrebnih več pripomočkov. Osrednjega pomena sta bili seveda opijska pipa in gorilnik za gretje opija, običajno pa so uživalci uporabljali še številne druge pripomočke: orodja za čiščenje pip, miniaturne posodice za shranjevanje opija, poso-

²⁵ *Ibid.*

²⁶ Npr. Muzej kitajske zgodovine v Lyttonu (<https://lyttonchinesehistorymuseum.com/>, dostop 3. novembra 2022).

²⁷ Pri razlikovanju tobačnih in opijskih pip je v zbirateljskih praksah zgodnjega 20. stoletja kar nekaj nejasnosti. Številne vodne pipe za kajenje tobaka so v zbirkah označene kot opijske pipe, kar pa je le malo verjetno, kadar imamo opravka s predmeti iz poznega 19. in zgodnjega 20. stoletja, ko so opij na Kitajskem skoraj izključno uživali v čisti obliki in ne pomešanega s tobakom. Za tovrstno kajenje tobačne pipe niso bile uporabne. Te nepravilnosti je morda mogoče pripisati tudi večji privlačnosti in tržni vrednosti predmetov, ki so bili označeni kot »opijski«. Tudi v Skuškovih zbirkah, ki jo hrani Slovenski etnografski muzej, je en primerek tobačne vodne pipe napačno kategoriziran kot »opijska pipa«.

de za ostanke izgorele opijske mase itd. Pipe za kajenje opija (*yanqiang* 烟枪) so bile prilagojene posebnemu načinu kajenja, ki se je razvil, ko je na kitajskem tržišču prevladal čisti opij. Osnovo pipe je tvorila dolga cev (*yangān* 烟杆), ki je bila na obeh koncih zaprta s pokrovom. Cevi so bile najpogostejše izdelane iz bambusa. Uporabljali so tudi druge materiale, roževino,²⁸ emajlirano kovino v tehniki cloisonné, celo srebro ali žad. Večina pip iz teh drugih materialov je bila namenjena predvsem za okras – pogosti kadilci opija so najbolj cenili prav bambus. Z dolgo rabo je bambus dobil temnejšo rjavo barvo in po tem je v današnjih zbirkah mogoče prepoznati pipe, ki so bile v rabi.²⁹ Pokrova na straneh sta bila najpogostejše izdelana iz slonove kosti, včasih tudi iz žada ali drugih materialov.³⁰ Ključni sestavni del pipe je bila tudi bučka za segrevanje opija (*yanguo* 烟锅), ki je bila snemljiva in nataknjena na kovinski nastavek na cevi pipe, ta pa je bil na cev pritrjen s pogosto zelo lepo okrašenim kovinskim sedlom (*anbu* 鞍部). Bučke so imele na zgornji strani majhno vdolbino, v kateri so greli kroglico opija, in luknjico, skozi katero so segreti opij z iglo potisnili v notranjost bučke. Bučke so bile zelo različnih oblik, od okroglih do večkotnih in figuralnih, in izdelane iz različnih materialov. Med prvimi materiali, ki so jih uporabljali za izdelavo teh bučk, je bila keramika, pogosto glazirana in z vrezanim ali doslikanim okrasjem, verzi ipd. Pozneje so bile bučke pogosto izdelane iz žada in celo iz porcelana.³¹ V zgornjo površino bučke je bil med kajenjem usmerjen pogled uživalca opija, zato so prav temu delu pipe pri okraševanju posvečali največjo pozornost, bolj prefinjeno izdelane bučke so včasih lahko okrašene s pravimi miniaturnimi slikarskimi deli oz. kaligrafijami. Po uporabi so bučko očistili s posebno dolgo in ozko žličico, preostanke pa stresli v temu namenjene posode (*yanshihe* 烟屎盒), ki so imele perforiran pokrov, na katerem so se ujeli večji ogorki. Ostanke kajenja opija, ki so imeli seveda bistveno manjšo vseb-

²⁸ Roževinasta cev opijske pipe naj bi preprečevala enega od najpogostejših stranskih učinkov kajenja opija, zaprtje. Cf. Simon Go, Wenzheng Wu, *Hong Kong Apothecary: A Visual History of Chinese Medicine Packaging* (Princeton: Princeton Architectural Press, 2003), 77.

²⁹ Steven Martin, *The Art of Opium Antiques* (Chiang Mai: Silkworm Books, 2007), 38.

³⁰ *Ibid.*, 37–58.

³¹ *Ibid.*, 59–84.

Slika 2: Prizor uživanja opija okrog leta 1932, v ospredju so na pladnju vidni predmeti za uživanje opija in dodatna pipa. Na desni moški kadi tobačno pipo, ki je po obliki popolnoma podobna primerku iz Skuškov zbirke.

nost opiatov, so opijske kadilnice namreč preprodajale naprej tistim, ki si pravega opija niso mogli privoščiti.³²

Pipo za opij so uživalci držali rahlo nagnjeno in bučko greli nad plamenom majhnih gorilnikov. Za te pripomočke se je uveljavil naziv »opijske svetilke« (*yandeng* 烟灯),³³ čeprav je bil njihov plamen pogosto zastrt z nekakšnim pokrovom in so oddajale le zelo pridušeno svetlobo, njihov glavni namen pa je bilo segrevanje opijske pipe. Opijski gorilniki so se po izdelavi zelo razlikovali, njihovi najpomembnejši

³² Lee, *Opium Culture*, 32.

³³ Tudi Skuškov seznam jih poimenuje »Opiumlampe«. V nadaljevanju bom zanje uporabljala tehnično pravilnejše poimenovanje »gorilnik«. Cf. Ivan Skušek, *Packungsschema* (Peking, 24. avgust 1917), tipkopis, hrani Slovenski etnografski muzej.

sestavni deli so bili rezervoar za gorilno olje, perforirani oz. preluknjani del, ki je dovajal zrak za gorenje, in stekleni pokrov z odprtino na vrhu, ki je deloval kot dimnik. Vrh je velikokrat pokrival tudi zastor, s katerim so gorilnike pokrivali po uporabi. Gorilniki, ki so bili namenjeni prenašanju, so bili izdelani trdneje, stekleni del je bil zaščiten s perforirano kovinsko mrežico, pogosto pa so bili izdelani tudi s pokrovom, ki se je trdno privil na gorilnik in ga tako v celoti zaščitil. Prenosni gorilniki – sploh tisti, ki so jih uporabljali mornarji in drugi popotniki na ladjah – so imeli na vrhu dodano še verižico s kavljem, na katerega so jih lahko po potrebi obesili.³⁴ Opij so za sprotno uporabo shranjevali v majhnih škatlicah (*yanhe* 烟盒), ki so bile pogosto tudi zelo prefinjeno okrašene. Najpogostejše so bile kovinske, emajlirane ali izdelane iz slonovine.

Okrasje na opijskih predmetih se na prvi pogled ne loči bistveno od najpogostejše uporabljenih simbolnih motivov in oblikovnih rešitev, ki so značilni za druge predmete vsakdanje rabe. Pogosta je živalska in rastlinska motivika, mitološki liki, budistična motivika, tipizirane pismenke v obliki emblemov, kaligrafije in miniaturne poslikave, ki posnemajo sloge slikanja s čopičem. Pri opijskih pripomočkih je še posebej pogosto okrasje, ki ima religijsko ali kozmološko ozadje. Na bučkah za gretje opija in gorilnikih ter tudi na drugih predmetih so pogoste aluzije na *Knjigo premen*, saj naj bi nekateri pripisovali posameznim fazam kajenja opija tudi kozmološke pomene, povezane s heksagrami.³⁵ Pogoste so tudi budistična motivika in upodobitve daoističnih nesmrtnikov.

Opijski predmeti iz Skuškov zbirke – motivika in simbolika

Med predmeti iz zbirke Ivana Skuška ml. in njegove žene Tsuneko Kondō Kawase (Marije Skušek), v obsegu, kot jo danes hrani Slovenski etnografski muzej, najdemo tri pipe za opij, štiri gorilnike, eno posodo za pepel in ogorke in eno posodico za opij. V zbirki je še nekaj predmetov, ki bi po slogu in načinu izdelave verjetno lahko spadali k naštetim predmetom, vendar opredelitev teh še ni končana. Na Skuškovem pa-

³⁴ Martin, *The Art of Opium Antiques*, 84–95.

³⁵ Cf. Lee, *Opium Culture*, 15 isl.

kirnem seznamu [*Packungsschema*], ki je datiran s 24. avgustom 1917³⁶ in je bil sestavljen še v Peking, je navedeno kar deset opijskih pip. Naveden je en gorilnik manj (trije), kot jih je danes v muzejski zbirki, omenja pa tudi škatlico za opij.³⁷ Razen sedmih manjkajočih opijskih pip, ki jih ob prenosu zbirke v Narodni muzej Slovenije ni bilo več v zbirki, so torej ohranjeni vsi z opijem povezani predmeti, ki jih je Skušek poslal iz Pekinga.

Pipe za kajenje opija

Dve pipi v zbirki sta izdelani iz bambusa. Vsaj ena od njiju (252 MG) je bila, sodeč po potemneli barvi bambusove cevi ter obrabljeni in celo počeni osemkotni žadasti bučki, najverjetneje tudi rabljena. Tudi zaključna pokrovčka cevi pri tej pipi sta izdelana iz žada, sedlo pa je medeninasto in preprosto oblikovano.

Druga pipa (253 MG), ki najverjetneje ni bila rabljena, ima prav tako žadaste zaključke, le da so oblikovani z dodatnim ornamentalnim obročem. Tudi sedlo iz alpake (*paktong*) je lepo okrašeno ter ima dodan reliefni okras z netopirjevo glavo in izbočeno polkroglo s stilizirano pismenko *lu* (祿, blagostanje). Bučka za opij ima osemkotno obliko in je izdelana iz svetlega bledozelenega žada. Že pri tem predmetu lahko torej prepoznamo nekaj motivike, značilne za opijske predmete. Osemkotna oblika bučke napeljuje na kozmološke diagrame *Knjige premen*, kjer je osem heksagramov (*ba gua*) razporejenih v obliko osemkotnika. Tudi netopir je zelo pogost simbol na kitajskih umetniških predmetih. Simbolika netopirja (*fu* 蝠) izvira iz enakozvočnice *fu* (福), ki pomeni srečo.³⁸ Religijske vsebine, na katere aludira osemkotna bučka, še poudarja okrasje na zaključnih žadastih pokrovčkih. Simboli so obrabljeni in slabo vidni, ampak po tem, da sta med njimi pahljača, simbol nesmr-

³⁶ Skušek, *Packungsschema*.

³⁷ Popis iz inventarne knjige Narodnega muzeja Slovenije, ki nato označuje tudi, kateri predmeti so prešli v Slovenski etnografski muzej, našteva tako število opijskih pripomočkov, ki so v muzeju še danes, tj. tri pipe, trije gorilniki in ena škatlico za opij. Cf. *Stara inventarna knjiga Narodnega muzeja Slovenije*, hrani Narodni muzej Slovenije.

³⁸ Patricia Bjaaland Welch, *Chinese Art – A Guide to Motifs and Visual Imagery* (Tokio, Rutland, Singapur: Tuttle Publishing, 2008), 112–113.

Sliki 3 in 4: Opijska pipa (252 MG) in detajl sedla z bučko (foto: HM/SEM)

tnika Han Zhonglija, in boben, simbol nesmrtnika Zhang Guolaoja, bi lahko sklepali, da je bila na obročku upodobljena serija simbolov osmih daoističnih nesmrtnikov.³⁹

Slike 5, 6 in 7: Opisjska pipa (253 MG) in detajli sedla, bučke in zaključka
(foto: HM/SEM)

³⁹ *Ibid.*, 176.

Tretja pipa v zbirki (254 MG) je iz roževine, oblikovane v obročke, in ima zaključne pokrovčke iz slonovine, bučka za opij pa je izdelana iz zelenega žada. Sedlo te pipe je prav tako iz alpake in je okrašeno z reliefno izdelano motiviko vej s sadeži, najverjetneje gre za bučo v obliki steklenice⁴⁰ (*Lagenaria siceraria*), ki je bila priljubljen simbol za zdravilne moči ter povezana z zdravilstvom in dolgoživostjo. Zanimivo je, da so prav te buče tradicionalno uporabljali tudi za hrambo tobaka.

Sliki 8 in 9: Opisjska pipa (254 MG) ter detajl sedla in bučke (foto: HM/SEM)

⁴⁰ *Ibid.*, 50–51.

Gorilniki za opij

Glede na Skuškovse sezname so do danes ohranjeni trije gorilniki za opij, ki jih je Skušek poslal iz Pekinga, v zbirki pa je celo eden več. To je morda mogoče pripisati temu, da je eden od gorilnikov izdelan s popolnoma privilegajočim se pokrovom in je bil morda ob površnem popisovanju lahko videti kot medeninasta škatlica ali šatulja. Vsi štirje gorilniki so (z enim dodatnim steklenim cilindrom vred) nato navedeni v inventarni knjigi Narodnega muzeja Slovenije (št. 18323–18327). V tej inventarni knjigi je označeno tudi, da so bili predani Slovenskemu etnografskemu muzeju, zanimivo pa je, da v SEM nato niso bili inventarizirani, saj jih v inventarni knjigi, kjer je vpisana Skuškova zbirka, v nasprotju s pipo za kajenje opija in šatuljico, ne najdemo. Prav tako npr. ni inventarizirana vodna pipa za tobak, okrašena v tehniki *cloisonné* (v NMS pod št. 18322).

Med predmeti iz Skuškovse zbirke, povezanimi z opijem, prav gorilniki izrazito izstopajo po svoji umetelni izdelavi, čeprav so nekateri od njih žal precej poškodovani, vsaj eden med njimi (18323) se je nekoč očitno tudi uporabljal. Vsi štirje spadajo v tip potovalnih gorilnikov in so bili torej prirejeni za prenašanje. Pri teh potovalnih gorilnikih zato lahko vidimo, da imajo najboljčutljivejši stekleni del (ki žal pri nobenem od gorilnikov v Skuškovi zbirki ni več ohranjen) zaščiten s kovinsko mrežo, pogosto pa imajo tudi pripadajoče pokrove in/ali verižice s kljuko, na katere so jih lahko po potrebi obesili.

Prvi (v NMS pod št. 18328) je edini, za katerega lahko po ostankih smole in sledih gorenja z gotovostjo sklepamo, da je bil verjetno v rabi. Stekleni del (morda tudi mrežica okrog njega) manjka, ga pa omenja inventarna knjiga Narodnega muzeja (pod št. 18324), piše namreč, da naj bi bil stekleni cilindar za ta gorilnik kupljen v Ljubljani. Zapis ob robu nato navaja, da je ta stekleni del manjkal pri predaji [najverjetneje v SEM]. Gorilnik ima ohranjen valovit pokrovček, ki je bil namenjen zastiranju plamena, ki naj bi motil uživalce opija, ki so zaradi mamila intenzivneje zaznavali svetlobo. V inventarni knjigi NMS je navedeno, da naj bi bil gorilnik emajliran, kar pa iz sedanjega stanja ni več razvidno – morda je šlo za pomoto pri vpisu ali je bil emajliran perforirani del gorilnika, ki danes manjka.

Slika 10: Gorilnik za opij (stara inv. št. NMS 18328) (foto: Gerald Kozicz/SEM)

Ohranjeni del gorilnika je sestavljen iz valjastega mrežastega medenastega dela, navoja in rezervoarja za olje, ki je štirikoten in na vsaki strani okrašen z reliefnim okrasjem. Motivika štirih poslikav je zelo zanimiva in nakazuje bogato simboliko, čeprav jo je zaradi slabe ohranjenosti ponekod težko razbrati. Dve od štirih strani morda prikazujeta variacijo na znani motiv »zbirke starodavnih stvari« (*bogu* 博古),⁴¹ saj na eni najdemo upodobitev bronaste posode *dīng* (鼎), nizko mizico (morda za kitajski šah), par posodic in inštrument, na drugi pa tipično vazo s cvetom (ikonografsko tipičen naj bi bil sicer lotus, tu pa je upodobljena druga cvetlica), zvitke spisov in knjige. Vsi ti elementi so značilni za simbolno skupino, ki je postala priljubljena v času dinastije Severni Song, ko naj bi cesar Huizong, zavzet zbiratelj, ukazal popis vseh starin na dvoru. Pozneje je ta ikonografski standard simboliziral

⁴¹ Cf. *ibid.*, 210.

Sliki 11 in 12: Dva od štirih okrasnih panelov gorilnika (foto: Gerald Kozicz/SEM)

predvsem bogastvo določene družine in rodu,⁴² verjetno pa je napeljeval tudi na poznavanje tradicije in siceršnjo prefinjenost.

⁴² *Ibid.*, 235.

Sliki 13 in 14: Druga dva od štirih okrasnih panelov gorilnika
(foto: Gerald Kozicz/SEM)

Drugi dve strani sta okrašeni z rastlinsko in živalsko motiviko. En panel v celoti zajema upodobitev cvetlice, ki pa jo je težko opredeliti. Morda bi lahko šlo za hibridni cvet, ki mu včasih pravijo »Budova vrtnica«, v kitajščini pa *baoxianghua* (宝相花) ali celo *baobao* (宝宝), v sebi pa združuje prvine potonike, lotosa, krizanteme, granatnega jabolka in še nekaterih cvetov.⁴³ Na zadnjem panelu je prikazan dvojni simbol lotosa in ptice (ptica je lahko žerjav, čaplja ali štoklja), ki razpira številne pomene. Tako lotos kot čaplje ostajajo neomadeževani, čeprav živijo v blatnem okolju, kar napeljuje na krepost plemenitnika, da ga skorumpirano okolje ne skvari. Po enakozvočnicah je dvojni motiv lotosa (荷 *he*) in žerjava (鹤 *he*) lahko tudi simbol za harmonijo (和 *he*).⁴⁴ Poleg tega nosi kombinacija lotosa (z drugim izrazom 莲 *lian*) in čaplje (鹭 *lu*) tudi skrito fonetično oz. homofono simboliko, saj *lian* (连) lahko pomeni tudi nepretrgano in *lu* (禄) plačo. Dvojni simbol naj bi torej prinašal srečo uradnikom pri ohranjanju njihove službe in napredovanju v njej.⁴⁵

Drug gorilnik (s staro inv. št. NMS 18325) je prav tako valjaste oblike z večkotnim rezervoarjem za olje, v tem primeru gre za obliko šestkotnika, kjer so ploskve okrašene z reliefnim besedilom po devet pismenk na ploščico, ki pa ga je zaradi poškodovanosti težko v celoti razbrati. Mrežast valjast del je okrašen s stiliziranimi pismenkama *shou* (寿, dolgoživost) in *lu* (禄, blagostanje) ter s stiliziranim parom povezanih kovancev, ki simbolizira bogastvo.⁴⁶

⁴³ *Ibid.*, 41.

⁴⁴ *Ibid.*, 70.

⁴⁵ *Ibid.*, 74.

⁴⁶ *Ibid.*, 250.

Slika 15: Gorilnik za opij (stara inv. št. NMS 18325) (foto: Gerald Kozicz/SEM)

Tretji gorilnik (s staro inv. št. NMS 18326) je bolj ohranjen in je v celoti valjaste oblike ter na vrhu pokrit z valovitim pokrovčkom. Zgornji del mrežastega okrasja je kot pri prejšnjem okrašen s stilizirano pismenko *shou*.

Slika 16: Gorilnik za opij (stara inv. št. NMS 18326) (foto: Gerald Kozicz/SEM)

Sliki 17 in 18: Prva dva od štirih simbolnih parov na okrasju gorilnika
(foto: Gerald Kozicz/SEM)

Sliki 19 in 20: Druga dva od štirih simbolnih parov na okrasju gorilnika
(foto: Gerald Kozicz/SEM)

Rezervoar v tem primeru v celoti skriva mrežasto okrasje, ki vsebuje tudi štiri s simbolnimi motivi okrašene pravokotne panele. Zanimivo je, da vsi štirje motivi prikazujejo simbolne pare. Prvi panel prikazuje simbolni par podgane in granatnega jabolka, ki simbolizira rodovitnost in (kot veliko število zrn granatnega jabolka) številno potomstvo. Drugi panel prikazuje par rib (*shuang yu* 双鱼), ki je zelo kompleksen simbol. Na najbolj neposredni ravni gre lahko za homofon simbol, ki zaradi enakozvočnosti besede za ribo *yu* (鱼) z besedo za obilje *yu* (余) pomeni preprosto dvojno obilje. Par rib lahko poleg tega napeljuje tudi na budistični simbol dveh rib⁴⁷ ali predstavlja simbol zakonske zvestobe in harmonije. Tretji panel prikazuje žerjava, ki sedi na drevesni veji. Ta stalni dvojni motiv ponazarja izrek »松龄鹤寿« [star kot borovec in dolgoživ kot žerjav], zato je simbol dolgoživosti.⁴⁸ Zadnji od štirih panelov prikazuje rakovico in lotosov cvet, kar je spet nekakšna besedna igra, temelječa na enakozvočnosti. Besedi lotos *he* (荷) in rakovica *xie* (蟹) skupaj zvenita kot beseda *hexie* (和谐), ki pomeni harmonijo.⁴⁹

Četrti gorilnik za opij je narejen zelo funkcionalno, tako, da ga pokrov na navoj v celoti prekrije. Rezervoar je popolnoma skrit za mrežastim delom, manjkajoči stekleni cilinder pa ni bil zaščiten z mrežico, saj ga je med prenašanjem ščitil pokrov. Je tudi najmanj okrašen, mrežasti del za ventilacijo je okrašen le s stilizirano pismenko za blagostanje *lu*, vzorcem prepletenih svastik (ki napeljujejo na dolgoživost zaradi podobnosti pismenke *shou* z obliko svastike).⁵⁰ Na zgornjem obodu je okrašen s stiliziranimi podobami netopirjev, srečenosnega simbola, in breskev, simbola dolgoživosti.

⁴⁷ *Ibid.*, 97–100.

⁴⁸ *Ibid.*, 69.

⁴⁹ *Ibid.*, 94.

⁵⁰ *Ibid.*, 261.

Slika 21: Gorilnik za opij s pokrovom (stara inv. št. NMS 18327)
(foto: Ralf Čeplak Mencin/SEM)

Posoda za pepel in ogorke

Čeprav gre za tipičen predmet garnitur za uživanje opija, se je posoda s perforiranim pokrovom, ki je bil namenjena čiščenju bučk z opijskih pip, izmaknila preteklim inventarizacijam. V inventarni knjigi Narodnega muzeja je bila označena kot »pribor za tuš« (pod staro inv. št. NMS 18400), v Slovenskem etnografskem muzeju pa po prevzemu ni bila inventarizirana. Osemkotna podolžna škatlica je izdelana iz medenine ter na daljših straneh minimalistično okrašena z vrezanimi motivi krajine in koč na eni strani, na drugi strani pa prikazuje figuro, ki glede na preprosto obleko in obrito glavo morda predstavlja budiističnega meniha, motiv lotosa in močno stilizirane živali, ki bi lahko

Slike 22–24: Posoda za pepel in ogorke (pokrov in daljši stranici)
(foto: Gerald Kozicz/SEM)

bila ptica, netopir ali metulj. Motiva netopirja in metulja je v stilizirani obliki še posebej težko razločiti, na drugih stranicah pa se ponovita. Pokrov posode je okrašen s prepletenim vzorcem s svastikami, kar dodaja pomen dolgoživosti.

Diagonalne štiri stranice nosijo štiri podobe netopirjev (*fu* 蝠), ki so zaradi enakozvočnosti simbol sreče (*fu* 福). Končni krajši stranici škatlice nosita podobi petelina in metulja. Prvi je najpogostejše simbol uradništva (zaradi enakozvočnosti med besedo za petelinovo rožo in besedo za uradnika), kar podkrepi tudi upodobitev bambusa kot simbola uradniške nezlomljive načelnosti. Metulj je najpogostejše simbol ljubezni in lepote, oba pa imata še številne kompleksnejše simbolne konotacije. Ker tukaj nastopata v paru na nasprotnih straneh škatlice, bi lahko sklepali, da gre predvsem za namig na simbol žensko-moške polarnosti, saj lahko petelin simbolizira tudi moškost in metulj ženskost. Dodatno k tej interpretaciji napeljuje tudi to, da je metulj upodobljen sedeč na nečem, kar bi lahko bil cvet – ta kombinacija pa je simbol neminljive naklonjenosti med moškim in žensko.⁵¹

Sliki 25 in 26: Posoda za pepel in ogorke (detajla krajših stranic)
(foto: Gerald Kozicz/SEM)

⁵¹ *Ibid.*, 91–93 in 85–87.

Škatlica za opij

Med predmeti iz Skuškovske zbirke, ki so povezani s prakso uživanja opija, je tudi posodica za kroglice opija, ki je bila poleg opijskih pip tudi edina inventarizirana ob prehodu v SEM. Izdelana je iz slonovine ter na eni strani okrašena z vrezano in rdeče-zeleno kolorirano pesmijo oz. izrekov v nenavadni mešanici različnih kaligrafskih izvedb pismenk. Na drugi strani se ponovi zapis, ki je najverjetneje ime avtorja, ta stran pa je okrašena še s stiliziranimi cvetlicami na pokrovčku ter simboloma zelja in bambusa na spodnjem levem in desnem delu. Zelje je zaradi enakozvočnosti z besedo premoženje *cai* (財) običajno simbol bogastva⁵², bambus pa – kot že omenjeno – moralne nezlomljivosti.

Sliki 27 in 28: Škatlica za opij (foto: Gerald Kozicz/SEM)

⁵² *Ibid.*, 47.

Med eksotizacijo in udomačevanjem

Predmeti, ki so povezani z uživanjem opija in jih lahko najdemo v Skuškovih zbirki Slovenskega etnografskega muzeja, so v več pogledih zelo tipični zbirateljski predmeti svojega časa. V obdobju po opijskih vojnah je vedenje o problematiki opija v Aziji doseglo splošno izobražene bralce dnevnega časopisja v slovenskem prostoru. Tudi literarna dela tistega časa so nedvomno prispevala k mistifikaciji in eksotizaciji kitajskih praks uživanja opija v očeh širše publike,⁵³ čeprav je bil v Evropi – sicer v drugi obliki – prav tako močno razširjen. Ni si težko predstavljati, da so za ljubljanskega občudovalca Skuškovih predmetov – čeprav je imel doma v lekarniški omarici tudi sam preparate z opijem – ti predstavljali nekaj esencialno kitajskega. Kot prej omenjeno, pa opij po izvoru seveda ni bil kitajski. Tudi na Kitajskem se je percepcija opija kot substance in z njim povezanih praks premikala po razponu od popolnoma tujega do popolnoma domačega. Lahko bi torej ugotavljali, da se je tako na Kitajskem kot v Evropi percepcija opija in opijskih predmetov spreminjala v več fazah. Opij, ki je na Kitajsko prišel kot tuja substanca, se je skozi 19. stoletje udomačil toliko, da se je razširil po vseh družbenih slojih in iz elitne rabe postal substanca, ki so jo uživali široki krogi prebivalstva. Udomačevanje substance je potekalo sočasno z ikonografskim udomačevanjem. Predmeti iz poznega 19. in zgodnjega 20. stoletja, kakršni so tudi v Skuškovih zbirki Slovenskega etnografskega muzeja, so ikonografsko že popolnoma kitajski, okrašeni s tradicionalno simboliko in srečnimi znamenji, ki so bila sicer značilna za vse druge tradicionalne umetnostne žanre: slikarstvo, tekstil, porcelan itd. Pričajo o obdobju, v katerem je bila napol vsiljena praksa kajenja opija v kitajskem kontekstu že popolnoma udomačena ter je zavzela svoje mesto v hitro spreminjajoči se in turbulentni družbi v obdobju pozne dinastije Qing. Kot reprezentativni emblemi kitajske kulture so predmeti (in z njimi prakse uživanja opija ali vsaj vednost o njih) prispeli v Evropo in prav njihova eksotičnost je onemogočila, da bi jih povezali s popolnoma udomačenimi praksami rabe iste substance, ki so bile v Evropi dobro razširjene. Uživanje opija na kitajski način se

⁵³ Dikötter, Laamann in Zhou, *Narcotic Culture*, 65–68.

zaradi zgodovinskih okoliščin nato ni razširila toliko, da bi lahko sledili naslednji etapi udomačevanja v Evropi, na koncu katere bi na predmetih za kajenje opija morda lahko razbirali popolnoma tradicionalno evropsko motiviko.

Primer dojemanja opija in z njim povezanih predmetov nazorno razpira ambivalentno napetost med eksotizacijo in udomačevanjem, ki je bila značilna za številne prenose tehnologij in substanc – med najočitnejšimi primeri sta gotovo čaj (ki danes velja za esencialno britansko pijačo) in porcelan (ki se je v evropskih manufakturah udomačil in dobil domovinsko pravico).

Dinamika eksotizacije in udomačevanja, kakršno lahko prepoznamo v zgodovini opija in z njim povezanih predmetov, pa ni preprosta binarnost med tujostjo in domačnostjo, kot bi lahko sklepali iz doslej povedanega. Prelomna študija Dawn Odell, ki se tega problema loti na nov način – in je zelo uporabna tudi za raziskavo v tem članku obravnavanih predmetov –, vzame za primer udomačevanja delftsko keramiko. Delfske manufakture so nastale v 17. stoletju kot odgovor na povečano zanimanje za kitajski modro-beli porcelan. Porcelana seveda še niso znali izdelovati, so pa njegov videz uspešno posnemali z belo glazirano keramiko, ki so jo nato poslikali z modrimi vzorci. Motivi delftske keramike so sprva precej sledili kitajskim vzorom, nato pa so postopoma prav v tehnikah domnevnega posnemanja kitajskih vzorov razvili posebno delftsko motiviko in estetiko. Keramika iz teh delavnic tako danes ne slovi zato, ker bi bila napol neuspešen posnetek kitajskega porcelana, ampak se je razvila v svojo umetnostno zvrst, še več, postala je en od simbolov Nizozemske.⁵⁴ Dawn Odell se na primeru delftskega porcelana sprašuje, kako je lahko material, ki je veljal za znak »Orienta«, začel predstavljati avtohtono evropsko, nizozemsko estetiko.⁵⁵ V odgovoru na to provokativno vprašanje poudari malo raziskan vidik evropske fascinacije z azijsko umetnostjo, da je namreč vzporedno z občudovanjem eksotičnosti teh predmetov potekalo tudi pragmatično udomačevanje in prilagajanje praks in estetik lokalnim realnostim. Še več, udomačeva-

⁵⁴ Dawn Odell, »Delftware and the Domestication of Chinese Porcelain,« v *EurAsian Matters. Transcultural Research – Heidelberg Studies on Asia and Europe in a Global Context*, ur. Anna Grasskamp in Monica Juneja (Springer, 2018), 175–180.

⁵⁵ *Ibid.*, 176.

nje interpretira tudi kot novo priložnost, da so do izraza prišle lokalne vsebine, kar posrečeno imenuje razprtje »površine reprezentacije«.⁵⁶ Na primeru delftskega porcelana je to mogoče razumeti dobesedno, nov sistem okraševanja keramičnih posod po sprva kitajskih vzorih je omogočil, da so znotraj tega estetskega okvira lahko zaživele nove motivike in ikonografske rešitve, ki jih prejšnji žanri niso omogočali. Izraz pa lahko razumemo tudi metaforično – površina reprezentacije, ki jo razpre nova substanca, nova praksa in z njo povezani predmeti (pa naj gre za čaj, porcelan ali opij), omogoča tudi, da se na njej izrazijo vsebine, ki jih rigidnost dotedanjih prostorov izraza ni omogočala. Tovrstno razpiranje površine reprezentacije vidimo na primeru opija predvsem v družbeno-kulturnem kontekstu pozne dinastije Qing, ko vsiljena substanca razpre možnost, da do izraza pride sloj družbe, ki ga rigidna družbena struktura propadajoče dinastije ni pustila do besede. Udomačevanje je torej proces, ki razpre te možnosti izraza na način, ki ga enodimenzionalno občudovanje eksotičnosti tujih predmetov in praks ne more. Ob upoštevanju tega lahko razbiramo udomačitev opijskih predmetov z elementi tradicionalne kitajske motivike, sledove katere prepoznamo na predmetih iz Skuškovske zbirke. Težko je seveda sklepati, ali je raba tradicionalnih kitajskih srečenosnih motivov in simbolike v teh primerih izraz zvestobe tradiciji ali morda njeno prevpraševanje oz. ironizacija v kontekstu spreminjajočih se družbenih razmerij pozne dinastije Qing (na kar bi npr. lahko napeljevala skoraj pretirana raba simbola dolgoživosti na opijskih predmetih). Toda o tem je težko sklepati brez sočasnih virov. Bolj nedvoumno pa je, kaj se je zgodilo po tem. Ko so udomačeni opijski predmeti prispeli v Evropo, so namreč postali primer eksotične kitajske tujosti *par excellence* – in kompleksnost razpiranja površine reprezentacije se je lahko začela znova.

Zahvala

Prispevek je nastal v okviru projekta *Osiroteli predmeti: obravnavanje vzhodnoazijskih predmetov izven organiziranih zbirateljskih praks v slovenskem prostoru (2021–2024)* (št. J6-3133) ter programske skupine

⁵⁶ *Ibid.*, 182.

Azijski jeziki in kulture (št. P6-0243), ki ju iz državnega proračuna financira Javna agencija za raziskovalno dejavnost Republike Slovenije (ARRS). Za pomoč pri raziskavi predmetov se zahvaljujem mag. Ralfu Čeplaku Mencinu, kustosu v SEM, projektni sodelavki Tini Berdajs in dr. Geraldju Koziczu, ki je pomagal pri fotografranju predmetov. Za dragocene usmeritve pri pisanju se zahvaljujem dr. Nataši Vampelj Suhadolnik.

B i b l i o g r a f i j a

Bjaaland Welch, Patricia. *Chinese Art – A Guide to Motifs and Visual Imagery*. Tokio, Rutland, Singapore: Tuttle Publishing, 2008.

Dikötter, Frank, Lars Laamann in Xun Zhou. *Narcotic Culture – A History of Drugs in China*. London: Hurst&Company, 2004.

Go, Simon, in Wenzheng Wu. *Hong Kong Apothecary: A Visual History of Chinese Medicine Packaging*. Princeton: Princeton Architectural Press, 2003.

INCB. *Report of the International Narcotics Control Board 1998*. New York: United Nations, 1999.

Jovanović, Vladan. »Jugoslavensko-američka opijumska suradnja 1929.–1941. godine.« *Časopis za suvremenu povijest* 50, št. 1, (maj 2018): 36–65. <https://doi.org/10.22586/csp.v50i1.75>.

Krbavčič, Aleš, in Slavko Pečar. »Od prve objave odkritja morfina (1805) do njegovega mednarodnega priznanja (1817).« *Farmaceutski vestnik* 68, št. 5 (2017): 315–325.

Lee, Peter. *Opium Culture – The Art and Ritual of the Chinese Tradition*. Rochester: Park Street Press, 2006.

Martin, Steven. *The Art of Opium Antiques*. Chiang Mai: Silkworm Books, 2007.

Milligan, Barry. »The Opium Den in London.« V *Smoke: A Global History of Smoking*, uredila Sander L. Gilman in Zhou Xun, 118–125. London: Reaktion Books, 2004.

Odell, Dawn. »Delftware and the Domestication of Chinese Porcelain.« V *EurAsian Matters: China, Europe, and the Transcultural Object, 1600–1800*, uredili Anna Grasskamp in Monica Juneja, 175–202. Cham: Springer, 2018.

Padwa, Howard. *Social Poison: The Culture and Politics of Opiate Control in Britain and France, 1821–1926*. Baltimore: JHU Press, 2012.

Skušek, Ivan. *Packungsschema* (Peking, 24. avgust 1917), tipkopis. Hrani Slovenski etnografski muzej.

Stara inventarna knjiga Narodnega muzeja Slovenije. Hrani Narodni muzej Slovenije.

Zheng, Yangwen. *The Social Life of Opium in China*. Cambridge: Cambridge University Press, 2005.

Viri slikovnega gradiva:

Slika 1: <https://cdn2.picryl.com/photo/2021/12/08/china-opium-smokers-by-lai-afong-ci880-b9ec1b-1024.jpg>.

Slika 2: https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Opium_Smokers_-_Beijing_1932.jpg.